

פרק שלישי

יראה.

א. מדת היראה. ב. ערום ביראה. ג. יראה פנימית. ד. חכמה
ויראה. ה. עונשי עולם הבא. ו. קצרות. ז. בשולי הפרקים.

א. מדת היראה.

„הירא ורך הלבב“ חר אמר יראה ממש וחד אמר הירא מעבירות
שבירו (גמרא סוטה) יש לשאול למאן דאמר „הירא מעבירות שבירו“
מה הוא הקשר בין היראה מעבירות לסוף הפסוק „ולא ימס את לבב
אחיו כלבבו“? נראה לומר דהנה יש שני מיני עבירות: יש עבירות
הניכרות לכל שהן עבירות ואינו יכול להיות מוטעה בעצמו, כגון
ביטול תורה ותפלה ולשון הרע ודברים בטלים, ויש עבירות דקות
שהיצר מסמא את העינים שלא להבחין בהם שהם חטאים, ואלו
העבירות קשה מאד לאדם למצוא ולגלות אותם, ורק זה שהוא ירא
שמים ובודק היטב במעשיו — ימצא אותם ומי שאינו ירא שמים אינו
מוצא אותם, לא כן בעבירות גלויות וניכרות, דרך כל בן ישראל
להתחרט עליהם כי יודע עונשם, ולכן „רשעים מלאים חרטות“ —
אפילו רשעים.

והנה יראה שייכת רק לגבי עבירות שאינן גלויות, שהוא ירא
ומסופק אם יענש עליהם, ואילו לגבי עבירות גלויות אין מקום ליראה
לומר שהוא ירא רק קודם עשיית העבירה, שהוא ירא שמא יעבור, אבל
אחרי שעבר כבר על העבירה וברור לו שיענש על כך, אין מקום
ליראה, כאדם שעמד ליד הבור ולא נזהר ונפל שהיראה היא לפני
הנפילה שלא יפול, אם לא שנטה חס ושלום מן האמונה השלימה,
ואז יש מקום ליראה לומר שהוא ירא ומסופק בדבר.

הגמרא מספרת (ברכות ס') מההוא תלמידא דהוה קא אזיל
בתריה דר' ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון חזיה דקא מפחיד אמר
ליה חטאה את דכתיב „פחדו בציון חטאים“ (ישעיהו ל"ג) אמר לו
הוא כתיב „אשרי אדם מפחד תמיד“ ההוא בדברי תורה כתיב הירא

האמיתי אין צריך לירא משום דבר שבעולם, כי יראה זו מבטלת כל יראה שבעולם וזה מה שכתוב במלאכי (ב' ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני" ואתנם לו „מורא“. ניתן לאדם „יראה“ והיה אפשר לו לאדם להטות היראה לאיזה צד שרוצה, אם לבחור ביראת ה' או לבחור ביראה מאדם, „ויראני“ ששם יראתי רק ביראת ה', לכן אמר להתלמיד שהיה פוחד חטאה את כי לו היה ירא את ה' היתה יראת העולם הנה בטילה ממנו. „הירא מעבירות שבידו“ פירושו שעשה עבירה בפועל ידיו ממש שהעבירה גלויה וניכרת ואין מקום לומר על כך „הירא“, אם לא שהוא מסופק באמונה חס ושלום, ואם כן הריהו חוטא גמור ואם הוא חוטא גמור יש לו יראה מהעולם הזה וירא בודאי מקול המלחמה זהו הקשר לסוף הפסוק „ולא ימס את לבב אחיו כלבבו.“ (לפי הספר „אבן־ישראל“)

ב. ערום ביראה.

„תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר „והיה שמך אברהם“ (בראשית י"ז) אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב הכי נמי שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב“ (בראשית מ"ו). יש לשאול, למה קרא הקב"ה שמו ישראל וחזר לקרותו יעקב?

ונראה לומר שהשם „יעקב“ מורה על רמאות, כמו שכתוב „הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וכו“.. האדם צריך לנהוג עם יצר הרע בערמה והתחכמות, אעפ"י שרמאות מדה מגונה היא, אך לצורך עבודת הבורא יש לו לאדם ללחום עם היצר בדרכים אלו, ומי שאין לו דרכי הערמה והתחכמות לא יוכל לנצח את יצר הרע שמפתה את האדם ומחליף לו עבירה במצוה, וכל זה בתחילת מלחמתו עם היצר, אבל בסוף כשגבר על היצר נעשה הטוב אצלו כטבע ואין ליצר הרע שליטה עליו כלל, ואז נקרא בשם „ישראל“, „כי שרית עם אלקים ואנשים ותוכל“, אעפ"כ גם כשהאדם כבר הגיע למדריגה זו, שהוא שולט על היצר הרע, זקוק הוא עוד לפעמים לדרכי הערמה והתחכמות כנגד היצר, כי היצר הרע בראותו שאיננו יכול לו הריהו חותר אחריו בכל מיני דרכים להטעותו, ולכן גם כשנקרא שמו „ישראל“ אהדריה קרא שגם שם „יעקב“ המורה על ערמה ישאר לו ויחזיק בה, אבל אברהם אחרי שנקרא שמו אברהם על שם „אב המון גויים“ אין לו צורך בהשם אברם.

(עפ"י הספר „אבן־ישראל“)

...איך ילחם האדם נגד הנחותיו כלפי עצמו שהוא כולו חוב?

כדי לבטל את היאוש צריך האדם לעיין בדברי הגר"י סלנטר ז"ל
שאמר: שיש יצר הרע המגדיל עונות, וצריך האדם להלחם נגד יצר
זה באותה מדה שהוא לוחם כנגד היצר המגדיל זכויות.
(משיחת הגר"י הורוויץ אור-המוסר)

אמרו חז"ל „כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו“. לעומת כל
מה שמתחזק האדם ביראת שמים יצרו של אדם מתגבר ועליו להתחזק
יותר. ואם מתחיל האדם לחשוב, בתוך מלחמתו עם היצר על איוו
תכנית חדשה ומפוקפקת, הרי זה דומה לצד אחד במלחמה המתחיל
באמצע המלחמה לעבד תכנית חדשה ואז הצד שכנגד מנצל את זאת
ועושה מה שחפץ. מדרכי המלחמה הוא שהאנשים הנלחמים הם עצמם
אינם עושים שום שינוי בתכנית, כי אם שולחים אנשים מיוחדים
כמשקיפים הבודקים את מצב החזיתות. (עפ"י העתק כת"י)

הגר"י סלנטר ז"ל אמר בשם הגר"א: אין כחו של היצר הרע
גדול מכת האדם, כי לא יתכן שיהא נברא האדם באופן שאין ביכולתו
להתגבר עליו. ילחם האדם נגד יצרו ובודאי שינצחנו ואם לא ינצחנו
מיד, במשך הימים ינצח אותו. (עפ"י העתק כת"י)

ג. יראה פנימית.

יסוד היראה הוא שיעשה האדם ויקיים אף מה שקשה לו
לעשותו. [כל אדם לפי מזגו ותכונתו] אבל המציאות היא שגם בין
יראי ה' קשה למצוא אלו המקימים גם מה שקשה עליהם, וזו היא
פליאה, אחרי שטועה בנו האמונה כי על כל דבר יבוא האדם במשפט
וכי הוא הוא ולא אחר ישא פרי חטאיו ובעונשים קשים יוסר, ואיך
יתכן שאיזה מעשה יכבד ממנו לעשותו? יודעים אנו גם כן שטבע
האדם הוא שכדאי לו לקבל עליו צער קטן אם זה יציל אותו אחר כך
מצער גדול, ומדוע זה לא יהיה כן בגמול העתיד? אין זה אלא מה
שאמרו חז"ל: „אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח
שטות“ ונסביר את הדבר כך: בכל היקש שכלי יש הקדמות ותולדה
דרך משל, ההקדמות: כל אדם חי — וכל חי מרגיש. התולדה: כל אדם
מרגיש. האדם אשר יטעה בהקדמות ולא ידע כי כל חי מרגיש נקרא
„טועה“ אבל האדם היודע את ההקדמות ואינו מוצא את התולדה נקרא
„שוטה“: וכך הדבר בענייננו — האדם שאינו מאמין בשכר ועונש
נקרא טועה או אפיקורוס, אבל האדם היודע ומאמין בגמול ואינו מפלס
דרכיו עפ"י התורה והיראה, הרי זה שוטה כי במה נשתנה הוא בעבודת

הבורא מן החיל בצבא שאינו ממרה את מפקדו אלא נכנע לפקודות לקיים מה שהטילו עליו ואעפ"י שזה קשה לו בכדי להנצל מעונש שיסב לו צער יותר גדול ממילוי הפקודות, וידענו כי אין דמיון לצער בעוה"ז לעומת עונש עולם הבא, וזו היא פליאה שאין עליה תשובה. אולם פתרון השאלה נעוץ בהבנת שרשי כחות הנפש. יש בנפש האדם כחות פנימיים ויש כחות חיצוניים ונסביר הדבר בדרך משל: אדם אוהב את תלמידו שמצא חן בעיניו אהבה אמיתית, ואת בנו ההולך בדרך רעה הוא שונא שנאה עזה, וכאשר תארע דליקה בבית ונעורר את האדם הזה משנתו להציל, או בעת שהוא פועל מבלי דעת ומבלי שתהא לו אפשרות להתבונן ולחשוב, ירוץ להציל את בנו קודם ולא את תלמידו, אעפ"י שאת בנו הוא שונא ואת תלמידו הוא אוהב, מפני שנאה ואהבה זו לבנו ותלמידו באות מהכחות החיצוניים, אבל בפנימיותו, בטבעו אוהב הוא את בנו יותר מתלמידו, ובעת היסח הדעת פועלים הכחות הפנימיים. כן האדם ההולך בדרך התורה והיראה, משום שקיבל מהוריו חנוך כזה, אבל בטבעו ובפנימיותו אוהב הוא את הרע — אין אנו בטוחים בו שלא ישגה דרכו כשיקרו מקרים וסיבות שונות שיביאנהו לכך לעשות כפי פנימיותו, אלא אם כן שיהיה רגיל בעשיית הפעולות הטובות הרבה פעמים, עד שישוּבו לפנימיות ולטבעיות, וכן להיפך, הכחות הפנימיים חבויים באדם והוא אינו מכיר אותם.

והנה יש מעלה וחסרון בכל צד. יש מעלה בכחות החיצוניים שהם מסורים ביד האדם, אבל הפנימיים אינם מסורים ביד האדם, ויש מעלה בפנימיות שהפעולה הנובעת מהכחות הפנימיים היא חזקה יותר, וכל הרוחות שבעולם לא יזיוו אותה, לא כן בפעולה שבאה מהכחות החיצוניים: כגון אדם אשר קיבל על עצמו שלא לדבר לשון הרע מפני חומר איסורו, אף שיוהר מזה הרי בכל זאת כאשר ישב עם אנשים המשוחחים אי אפשר שלא ישכח וידבר לשון הרע תוך היסח הדעת: אבל בפעולה שהיא נובעת מהכחות הפנימיים לא יקרה כזה. ונצייר לנו ציור כזה: ממה שאנו רואים בסוחרים היושבים כל היום ומשוחחים ביניהם בדברים בטלים, ולא יקרה שאחד יגלה סודו בעניני עסקיו לחברו תוך היסח הדעת, והסיבה היא מפני שענין עסקיו הוא אצלו פנימיותו וטבעו והדבר שהוא בפנימיותו הוא חזק. וכן נצייר לנו ציור כזה: האדם היושב על יד השולחן והוא טרוד והוא מטלטל בישיבתו תוך היסח הדעת בכמה דברים המונחים על השולחן לפניו, והיום הוא יום שבת — לא יקרה שיאחו בנר הדולק, והסיבה היא כי

טבוע בפנימיותו ההרגל באיסור ולכן לא יקרה זה גם בהיסח הדעת. וכן הדבר ביראה, כאשר יעמיק האדם הרבה ביראת ה' ע"י לימוד המוסר, להגיע לפנימיותו, שמעשיו יהיו נובעים מפנימיות נפשו — היראה תפעל עליו שאף אם ידבר כל היום בדברים שונים לא יבוא לדבר בדברים האסורים ולא יכשל בעשית רע גם בהיסח הדעת, וכשהיראה תהיה אצלו דבר פנימי ושהכרח, או בכח ההכרח להחכים את שכלו. ונצייר ציור זה להסברת הדברים: הסוחר הגדול מתפלא על הרוכל המחזר בעירות עם סחורתו, איך הוא יכול להרויח את לחמו בצורת מסחר כזו? והתשובה היא כי הכרח הפרנסה הכרח החיים שזו היא פנימיותו פועלת עליו שהוא משקיע כל כחותיו כדי להרויח את לחמו, וכך הוא מפרנס את עצמו: כן ביראה כשהיראה תהיה לו פנימי והכרח היא תפעל עליו לקיים גם כל הדבר הקשה. (עפ"י העתק כת"י)

ד. חכמה ויראה.

„הן יראת ה' היא חכמה“ צריך האדם לחבר החכמה והיראה יחד ואם לא, לא יולד מהם שום דבר, כי כל אדם יש לו מעט יראת שמים וכל אדם יש לו חכמה שמשתמש בה לעניניו ועסקיו, אבל לעבודת ה' נפרדים הם אצלו זה מזה ולכן לא יולידו שום דבר. האדם צריך להשתמש בחכמת מילי דעלמא לענין יראת ה', „יראת ה' היא חכמה שכן בלשון יוני קורין לאחת הן“ שהיראה והחכמה יתחברו יחד. (עפ"י העתק כת"י)

„אם אין חכמה אין יראה ואם אין יראה אין חכמה“ (אבות) מה כאן הסיבה ומה המסובב? ביאר זה הגר"י סלנטר ז"ל, שיש שתי מיני יראות: יראה כללית ויראה פרטית, מיוחדת. יראה כללית היא שהאדם ירא לעבור עבירה מחמת שהוא יודע שהקב"ה מעניש את האדם על עבירות כשעובר על רצונו בה'. יראה פרטית היא על עבירה מסוימת שיודע האדם כי עלול הוא להכשל יותר בעבירה זו אם מפני שעבירה זו מונמנת לידו יותר משאר עבירות, או משום שעבירה זו היא מן העבירות שהן מהוות סיבה וגורם לעבירות רבות כגון המדות הרעות. לכל אחת מסוגי עבירות אלו דרושה יראה מיוחדת לאותה העבירה. היראה המיוחדת ניקנית לאדם ע"י לימוד הדינים המיוחדים של אותה העבירה וההתבוננות המיוחדת בספרי מוסר, שידע חומר העבירות וכיר סימני המדות הרעות מתוך הלימוד והעיון. זה שאמר „אם אין חכמה אין יראה“, „אם אין חכמה“ ללמוד בכדי להכיר את

העבירות המיוחדות ותכונת נפשו למה היא שואפת, ועלול הוא יותר להכשל — „אין יראה“ אין היראה המיוחדת לאותן העבירות, „ואם אין יראה אין חכמה“ „אם אין יראה“ „יראה כללית“, שהאדם יירא לעבור עבירה, „אין חכמה“ כשאין בכלל יראה להאדם לא יבוא ללמוד הדינים והמוסרים של חומר העבירות, ולא ירצה כלל לתקן מדות נפשו. (עפ"י העתק כת"י)

הגר"י סלנטר ז"ל אמר על הלומדים במהירות בזו הלשון: כשלומדים בדיבורי התוספות „ואם תאמר“, „ויש לומר“ בלי עיון והבנה מאין להם יראת שמים. ולנו ללמוד מזה הנחה יסודית בשיטת ר' ישראל מאחרי שחכמת היראה היא החכמה המיוחדת שעליה נאמר „ראשית חכמה יראת ה'“ „הן יראת ה' חכמה“ „הן“ אחת היא, לא תקום ולא תהיה בלי גדלות השכל והתבונה ודרושה לכך עירנות שכלית גדולה הניקנית ע"י הרחבתה של תורה. (הגר"מ הרל"פ ז"ל בשם הגר"ח זילברברג ז"ל „שערי-ציון“)

ה. עונשי עולם הבא.

אמרו חז"ל „ישב אדם בטל ולא עשה עבירה נותנין לו שכר כאילו עשה מצוה והוא אם דבר עבירה באה לידו וניצול ממנה“. מצוה זו היא ראשונה לכל המצות „סור מרע ועשה טוב“ „סור מרע קודם לעשה טוב“. אמרו חז"ל „ישב אדם ולא עשה מצוה כאילו עבר עבירה“. יוצא שמלבד העונש על העבירה נענש האדם על הביטול מעשיית מצוה או מלימוד תורה בשעה שעושה את העבירה. (לפי העתק כת"י)

אם יאמרו לאדם: אם תעשה דבר זה אענשך בעונש גדול, שמור שאל תעשה זאת כדי שלא תענש. — אין ספק שצער העונש על הנעשה יהיה גדול במדרגה אחת מהצער שיגיע לאדם מן הפרישה מהמעשה כי אם יהיה העונש על המעשה שוה להצער של הפרישה מהמעשה — אין זה עונש מספיק לאדם כדי שיפחיד אותו להמנע מן המעשה, וכי למה יחליף צער בצער כשהם שווים? על כרחך שהעונש על המעשה גדול לכל הפחות מדרגה אחת מצער הפרישה מהמעשה, אבל היות שקיום העונש על המעשה הוא לפעמים זמן רב אחרי המעשה, וטבע האדם הוא שאינו סובל צער קטן להמנע מן המעשה אם הצער הגדול, כלומר

העונש בעד המעשה איננו בא באותו זמן, על כרחך לומר שצער העונש הוא גדול פי שתי מדרגות מהצער שגייע לו מהפרישה מהמעשה.
(לפי העתק מכת"י)

„הוא לבדו ישא פרי חטאיו, אחד הוא עושה העבירה והנענש“.
(אגרת המוסר להגרי"ס) האדמו"ר (ר' ישראל) בא לשלול טעות העולם כפי ששמעתי מפיו שאמר זאת כמה פעמים שאל יעלה האדם בדעתו מחשבה ודמיון כוונ לומר: הנה האדם מורכב מגוף ונפש, ומה גם שלפי דברי המקובלים והפילוסופים נפש האדם מורכבת מתחם בחינות הידועות: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה; אם כן — יחשוב בדמיונו — גוף האדם הוא החוטא בחייו והעונש אחרי המות הוא רק על הנפש או הרוח, לא כן הדבר, העונש המר והגדול בעולם הבא מקבל אותו האדם עצמו שחטא ולא אחר, ההבדלים האלו בכחות הנפש הם רק בבחינת המחקר והשכל אבל לענין ההרגש של האדם ויסורי גיהנום שיקבל החוטא אין בחלוקה זו של כחות הנפש שום הבדל בשביל האדם, והאדם יכול להוכח בכך מיסורי העולם הזה בציור זה: אדם הסובל יסורים גדולים מכאב שנים, הרי עפ"י המחקר והשכל יש לחקור בדבר — מי הסובל הצער והיסורין האלו, הנפש או הרוח? אבל חקירה זו אינה נוגעת להאדם הסובל בשעה זו ואין בה במה להקל מהאדם את היסורין. יודע הוא רק זאת שכואב לו והוא הוא האדם — המורכב מכל הכוחות — מרגיש כאב זה, כשם שבהרגשת ההנאה אינו יודע ואין הבדל אצלו מי הוא הנהנה מן המטעמים הטובים שאוכל, אם הנפש או הרוח, כן בהרגשת הכאב אין הוא יודע ואין הבדל אצלו מי הוא המרגיש. הוא האדם עצמו שמקבל התענוג בעולם הזה, הוא האדם עצמו שמקבל היסורין בעולם הזה והוא האדם עצמו שמקבל היסורין בגיהנום אחר מיתתו הוא ולא אחר. ואדמו"ר הוסיף עוד בזה ואמר: יש מן החוקרים האומרים שגוף האדם, במשך עשרים שנה מימי חייו, מקבל חמורה ותילוף עד שמשנתה לגוף אחר, אלא שאין האדם מרגיש בזה. היתכן איפוא לומר שהאדם המקבל העונג והצער אחר עשרים שנה — איננו אותו האדם עצמו שמלפני כן? ודאי רעיון רוח היא מחשבה זו ולענין הרגשת העונג והצער אין הבדל בזה, כן הדבר בהרגשת הצער של האדם בעולם הזה וכן הדבר בהרגשת הצער אחר המות, „אחד הוא עושה העבירה והנענש“.

(עפ"י הגר"נ אמסטרדם „אור-המוסר“)

„כמו הכוכבים אשר גדלם יותר מכדור הארץ וכו'“ (אגרת המוסר להגרי"ס) משל זה מן הכוכבים לענין גודל העבירות שמעתי מפיו (ר' ישראל) פעם אחת שאמר אותו משל גם על ענין גודל העונש על העבירות בעוה"ב, עונש הגיהנום, הכוכבים גדולים בהרבה מכדור הארץ ולעינינו נראים הם כה קטנים. סיבת הדבר היא מפני שהם רחוקים מאד מאתנו והריחוק מקטין את הדבר למראית העין. חכמי התכונה המציאו את ה„טלסקופ“ שבו נראים הם יותר גדולים במעט, אבל גדלם של הכוכבים כפי שהם אי אפשר לאדם לראות מכיון שהם גדולים יותר מכדור הארץ. כן הדבר בענין „יראת העונש“ עונשי עוה"ב הם גדולים ונוראים, אבל לעיני האדם נראים הם כקלים מפני שרחוקים הם מן חוש האדם, ועל האדם לקרב הדבר אל החוש — כמו הטלסקופ המגדיל לעין את הכוכבים — ע"י לימוד וחזרה על ספרי מוסר, להגדיל ולהרחיב הציור בהתפעלות ואז יראה בעיניו עונשי העוה"ב גדולים וקשים יותר. וידע האדם כי גם אחרי הרחבת הציור של עונשי עוה"ב עדין לא השיג גודל עונשי העוה"ב כפי שהם, כמו ב„טלסקופ“ שמגדל ראת הכוכבים, אך במציאות הם הרבה יותר גדולים לאין שיעור כלל.

(עפ"י דברי הגר"נ אמסטרדם, „אור-המוסר“)

*

הגר"י סלנטר ז"ל היה ממשל ציור זה לענין חרדת הדין: אם איש משוגע יבוא לאדם אחד ויזהיר אותו שבכוסו יש רעל ואל ישתה מכוס זו, אף שיהיה האדם בטוח שאין בכוסו רעל, בכל זאת כבר לא ישתה מכוס זו כי יחשוש שמא על אף הכל נכונים הם דברי המשוגע, מכיון שזה נוגע לחייו. ואם כן איך זה לא יחרד האדם מיום הדין הלא זה נוגע לחייו? אי היראה באדם הוא מסוד אוטם וטמטום הלב. (עפ"י הגר"י ליבוויץ חבר מאמרים)

1. קצרות.

הגר"י סלנטר ז"ל אמר: כל עניני החסד של אברהם אבינו שהוא עמוד החסד, נרמזו בתורתנו הקדושה רק בתיבה אחת, „ריטע אשל“ ואילו העקידה היא פרשה גדולה בתורה, מפני שהעקידה יסודה ובנינה היא יראת שמים של אברהם אבינו כמו שנאמר „עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה“ והוא העיקר.

בשולי הפרקים

ב„התחברות והתבודדות“ הורה לנו ר' ישראל את הדרכים מתי טובה לאדם ההתחברות ומתי טובה לאדם ההתבודדות, ולמדנו מדבריו ערך החבר הטוב בשביל האדם ביחוד לעניני מדות שהאדם טועה בהערכתו על עצמו.

ענין עשיית גדרים וסייגים לעבירות שהאדם נוטה אליהן — מגדיר זאת ר' ישראל בלשון המשנה „וברח מן העבירה“.

ב„הכרת האמת“ למדנו מדה זו של „הכרת האמת“ שעל האדם לתקן את הטעון תיקון מיד כשזה מתברר לו ור' ישראל למד זה מהגמ' סוכה מ"ד.

ב„הכרת הטוב“ מובאת הערה נפלאה של ר' ישראל בהרגשת ההנאה מהבריאה במשל מהנאת האדם מהאוכל כשמשתמש בכלים יקרים, הרגשה שבאה לאדם מהכרת הטוב להקב"ה. דרך זו של הרגשת הכרת הטוב להקב"ה בהנאתו מהבריאה, מביאה לאדם גם עונג נפשי בשעה שהוא נהנה ממעשי ידיו של הקב"ה..

את מחלוקת החכמים „אם נוח לו לאדם שנברא או נוח לו שלא נברא“ מסביר ר' ישראל שהיא נובעת מתוך השאלה אם יש לאדם להביא עצמו לידי נסיון או שאין לו להביא עצמו לידי נסיון? . והיוצא מזה שאחרי שנמנו וגמרו שנוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא נפסקה ההלכה שאין לאדם להכניס עצמו בנסיון. ר' ישראל, במכתביו (מכתב ב' „אורי-ישראל“), כותב: „להכין עצה ותחבולה איך לנהל עצמו ואחרים, ולהקטין הדבר להקל הנסיון עד אשר תגדל היראה מהתאוה, וזה כל האדם להגביר היראה ולהחליש התאוה במוסר וחכמה“.

הרי לפנינו הערות נפלאות של ר' ישראל בהנהגת אדם בביתו ובסביבתו, שעל האדם לדקדק במעשיו בביתו כדי שילמדו ממנו בני ביתו לעשות כמוהו ואם הוא מזלזל במעשיו ילמדו ממנו גם הם להקל. האב משמש דוגמא לבני הבית, וכלל זה קיים גם בנוגע להנהגתו בחוגו לפי מעמדו. ר' יוחנן בן זכאי אמר שיש שני דרכים „לפני“ בתור אדם

גדול שלמדים ממנו ומקביל למאמר זה לפי פירושו של ר' ישראל דבריו של ר' ישראל שהיה אומר על עצמו: אף אם קטן והדיוט אני בעיני אבל במקום שיש חילול השם צריך אני להזהר כרבן של בני הגולה אם מחזיקין אותי בכך".

ר' ישראל השיב לתלמידו שאמר שאילו היו בו המעלות והכשרונות של גדולי הדור כל אחד במקצועו היה מגיע לשלימות — במוחך ובלבבך ובמדותיך תוכל להגיע להשלימות שלך. ההערה המוסרית היא, שהאדם אינו מפתח את כשרונותיו ואינו יודע להעריך את כחותיו. הצלחת האדם תלויה בעבודתו ובגילוי כחותיו שאולי הם לו עצמו הם בגדר גלויים חדשים, מכיון שאין האדם מכיר את כחותיו אם אינו עמל עליהם.

חידוש יש בשאלתו של ר' ישראל על ר' ליב חסיד בענין חליפין בינו לבין החנוני, שיעמוד במקום החנוני בחנות והחנוני ילך לבית המדרש ללמוד, והגר"י ליבוביץ ז"ל חתר למצוא מקור לכך לחסד רוחני זה. ודאי הדבר שאצל ר' ליב חסיד לא היה זה ביטול תורה גם אילו עמד בחנות, כי גם אז היה עוסק ומהרהר בדברי תורה, וההבדל הכמותי והאיכותי שבין לימוד תורה בבית המדרש לבין עסק בתורה כשיושבים בחנות — גובל עם מעשה חסד, בבחינת עת לעשות, לזכות את החנוני שאין לו כל אפשרות ללמוד תורה, שילך לפעמים לבית המדרש ללמוד תורה.

בענין „עבודת הרבים" נרשמו פנינים יקרים אמרות טהורות של ר' ישראל על חובת העובד עבודת הרבים, על כח החבורה, מעלת החבורה, והחיוב לעבוד עבודת הרבים לזיכוי הרבים, והם מצטרפים בסידורם למסכת שלימה של הוראה והדרכה בעבודת הרבים כפי שר' ישראל רואה עבודה זו, וכפי שהוא עצמו היה מזכה הרבים הגדול שעבד למען הרבים.

בענין „עבודה לשמה" נצטרפו כמה אמרות בענין „שלא לשמה", בגדר „לעושיהם" ל„עושים לשמה", שענינה היא, לפי ר' ישראל, שלימות המצוה: ובגדר „עבירה לשמה", שהבחינה אם היא לשמה, היא ההנאה ממנה אם האדם אינו נהנה מהעבירה, וענין בכל „דרכיך דעהו". העבודה לשמת היא העבודה הצרופה ועל האדם לדעת גדריה ואופניה ולהזהר מהטעויות.

נצטרפו מאמרים בענין „יראה". ר' ישראל מפרש את הפסוק במלאכי „ואתן לו מורא ויראני" שניתן לאדם המושג והחוש של מורא,

והוא בחר במורא של יראת־השם „ויראני“, לכן לא ירא מכל דבר אחר, יראה זו מבטלת יראות אחרות.

לפנינו כמה ענינים שנכללים בנושא אחד „ערום ביראה“, ובתוכם ההערה על היצר המגדיל עונות בכדי להביא את האדם לידי יאוש ורפיון ידים, ועל האדם להכיר היטב דרכיו ותכסיסיו של היצר ולהיות „ערום ביראה“. ר' ישראל מרחיב את הדיבור על הפליאה, מאין נובע המרחק שבין היראה לבין המציאות ומוצא פתרונה בהרכבת כחות הנפש של האדם ובהשפעתם. ר' ישראל חוזר על מחקר זה של השפעת כחות הנפש במאמרו ב„עץ־פרי“, בענין ההשפעה על מעשי האדם, ובמכתביו ב„אור־ישראל“ (מכתב ו') מביא מחקר זה בקשר עם לימוד המוסר בהתפעלות, כדי להגיע לעמקי לבו של האדם לכחותיו הפנימיים, ותוכן דבריו הוא שעל האדם להשתדל לעשות מהחיצוניות שלו פנימיות ע"י הרגל ועבודה.

ר' ישראל מפרש את הכתוב „הן יראת ה' היא חכמה“, שהאדם צריך לחבר את החכמה, חכמת עניני העולם עם היראה להשתמש בה בעניני יראה. בעצם השקפה זו של השימוש בחכמת העולם לצורך יראה ללמוד מדרכי העולם בעניניהם ועסקיהם — האריך ר' ישראל במכתביו שנדפסו ב„אור־ישראל“ (מכתב ד'). כאן סמך להשקפה זו את הכתוב „הן יראת ה' היא חכמה“. הרמח"ל בהקדמה „לספר מסילת־ישרים“ מביא כתוב זה „הן יראת ה' היא חכמה“ להוכיח שיראת ה' היא „חכמה“ והיא לבדה חכמה.

את המשנה שבאבות „אם אין חכמה אין יראה ואם אין יראה אין חכמה“ מסביר ר' ישראל לפי ענין היראה הכללית והיראה המיוחדת.

פרק רביעי

ימי הדין והרחמים

א. רשמי ימים נוראים אצל ר' ישראל. ב. הקבלות של ר' ישראל. ג. גדרי תשובה. ד. הלב והשכל. ה. עבודה צורך גבוה. ו. לימוד מוסר בימים נוראים. ז. קצרות. בשולי הפרק.

א. רשמי ימים נוראים אצל ר' ישראל.

אדמו"ר ז"ל הכ"מ (ר' ישראל) לא הניח כמותו בישראל. הוא הגבר אשר הקים עולו של אלול, עולו של ראש השנה ויום הכיפורים. כל שנה ושנה כשבאתי אצלו ראיתי שלא ידעתי מה הוא „אלול“ „ראש השנה“ ו„יום הכיפורים“. ממי עתה נשמע זאת? ממי נראה מהי יראת שמים להתפעל ממנו? מי שלא ראה אותו, לא ראה יראה מימיו. מי הוא שיתן בכף זכויות כמוהו להכריע את כל העולם לכף זכות. על כן נראה לחדש מה שחידש ולהתחזק באלול. ראש השנה ויום הכיפורים, כמוהו בערך. והתרופה העיקרית המביאה לידי דבר טוב ומועיל הוא לימוד המוסר.

(מתוך זכרון דברים של הגרש"ז מקלם)

מי יתן ירחי קדם כשהיה אדמו"ר ז"ל (ר' ישראל) חי והיה דורש כל ימי אלול בכל יום ויום, וכל דברי קדשו היו רק על הכנת יום הכיפורים, להגדיל החרטה מעומק הלב ולאמת הקבלה בכל האפשרי, עד שיעיד עליו אבינו שבשמים, כדברי הרמב"ם בהלכות תשובה פרק שני הלכה ב' [ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם]. ולב אבן היה נמוח מחכמתו וצדקתו. עתה בעונותינו הרבים אין לנו רב ולא חבר, מי יתן וספרי המחברים שכבר המה בעולם העליון יהיו לנו לרב לעורר לבנו לתשובה ולחרטה על העבר וקבלה על להבא.

בחדש אלול העבר בא לפה ידידנו רש"ז מקלם ושהה פה עד

אחר יום הכיפורים, והיינו יושבים יחד, ואדמו"ר ז"ל (ר' ישראל) דרש בכל החדש, כמעט בכל יום, עד אחר יום הכיפורים בהתעוררות גדולה ונפלאה אבל לא כמאז [שדרש] בקול גדול כי אם בקול נמוך בלי התרגשות כ"כ ובהצנע לכת. שורש דבריו היה להתפלל בצבור על המרגלית הטובה אשר נתן ה' ית"ש בעולם והוא יום הכיפורים, שיעשה רושם ולא יעבור בלי תשובה חס ושלום. (הגר"נ אמסטרדם)

לפי השערתנו בעת הזאת (חדש אלול) שרוי אתה בעצב, בזוכרך את השנים שעברו בהן ישבת בקלם וסלבודקה תוך החבורה של יראים ומטיפים דברי התעוררות, לכן באתי להרגיעך ולנחמך, כי הלא העצב שלי יותר גדול בזוכרי שנים קדמוניות עת אשר נאספנו בכל יום בחדש אלול בבית המוסר אצל אדמו"ר זצ"ל (ר' ישראל) והוא היה דורש בכל יום, ואח"כ היה אומר דברי התעוררות, והתפלה „השיבנו“ כולנו ביחד, מה תחשוב אתה? האם אז לא קבלנו תועלת הרבה יותר מאשר קבלת אתה בקלם? ואם בכל זאת אני מתנחם ומרגיע לעצמי — כן אתה תרגיע את עצמך. הכלל הוא מאמר התנא: „אם אין אני לי מי לי“. (מתוך מכתב הגר"נ אמסטרדם לבנו — אלול תרנ"ז, אור-המוסר)

זוכר אני בעת הנ"ל בהיותי אצל אדמו"ר (ר' ישראל), כי בדרשותיו בכל יום, עם כל ההתעוררות הגדולה שלו שהיה רק לפני לימודי תורה — היה מזהיר אותנו שלא להפריע את הלימוד גמרא ופוסקים בגלל לימוד המוסר, זולת בעשרת ימי תשובה, כי אז אמר בזה הלשון: כי אף אם יופרע בגלל היראה והמוסר אין לחשוש, כי אז יש לפני האדם עבודה גדולה לעשות תשובה שיוכל לומר ביום הכיפורים את ה„על חטא“. לא אכחד לפניך כי אבדנו אבדה גדולה את שימושנו של איש נורא כזה, כי היתה בו היראה כמו מורגשת בחוש. דרך משל: פעם אחת שמעתי מתלמיד אחד, שהיה כבן בית אצלו, וסיפר לנו כי בליל ראשון של ראש השנה כאשר הלך מביתו לתפלת ערבית היה נותן סדר-הנהגה לכל אחד מבני ביתו, גם את הבנות הזהיר שיהזרו שלא יכעסו חס ושלום ולא ידברו בדברים בטלים כי אם ילמדו בספר „עלים לתרופה“ של הגר"א ז"ל וכדומה ואמר כי אז כלם בסכנה גדולה, והזהירות תהיה גמשכת לכל הפחות עד שלש שעות בשחרית, שאז גובר הדין יותר. (מתוך מכתב הגר"נ אמסטרדם לבנו „אור-המוסר“)

ב. הקבלות של הגר"י סלנטר.

א. ישתדל כל אחד שביום הכיפורים, עד הרגע האחרון, יעיין

למצוא איזו תכנית, כל אחד לפי כחותיו, על הענינים הנרגשים לו, למען תהיה לו שארית. [וכמה יש אשר אינם נרגשים לו] (ב) ללמוד ספרי מוסר — בבקיאות במתן השכל. (ג) ללמוד ספרי מוסר בהתפעלות הנפש, כי בזה ישיג הרגש. (ד) לסדר ספר באלף"בית, לרשום המקומות ממאמרי חז"ל המורגשים שעשו רושם בנפשו.

(ה) שיהיו שגורים בלשונו מאמרי חז"ל שהכו שורש בלב. (ו) ללמוד בעל פה איזו גמרא, ויותר טוב לגרסה ולחזרה היטב בלשונו כפי שאנו מדברים.

(ז) לעשות סדר נכון ללמוד חשן משפט על תכונת „אורח-חיים“ והעיקר לשמה ולמעשה.

(ח) יבקש כל אחד שיהיו מיועדים לו תשעה אנשים למען יוכל לעשות סדר נכון לבקש בתפלה, כי בעונותינו הרבים נראה בחוש כי מסך מבדיל בינו לבין אבינו שבשמים ואין זה רק כי עבירה מטמטת לבו של אדם, וזה בדוק ומנוסה שהתפלה מועילה לכך, ויעיינה בדינים מסדר התפלה ממאמרי חז"ל והפוסקים.

ג. גדר תשובה.

הסבא מסלבודקה ז"ל היה אומר שהגר"י סלנטר זצ"ל היה מבקר את האנשים שמפשפשים במעשיהם ומוצאים, מסתפקים במציאה כל שהיא אם זה רק מתאים במקצת לפי הגדר שגדרו הראשונים, „מדה כנגד מדה“ ואינם מעמיקים לחפש דרכיהם ולחקרם. (לפי הגר"א גרודזנסקי זל"ה הנאמן)

„מיום אשר נתת אל לבך להבין ולהתענות נשמעו דבריך“ (דניאל) אדמו"ר ז"ל (ר' ישראל) ביאר מקרא זה כך: יש בחינות ומדריגות בתשובה. המדריגה הראשונה בתשובה היא „ההרגש“ לעורר הדאגה והיגון, כפי שכתב רבינו יונה מגירונדי בספרו „שערי-תשובה“ „העיקר הראשון „החרטה“, יבין לברו כי רע ומר עזבו את ה' ויתן אל לבו כי יש עונש וגומר“. אחרי זה — עזיבת החטא, ואחרי זה יתר המדריגות, והמדריגה האחרונה היא בחינת משקולת התשובה סופים ותעניתים: והסדר ה'וא: מיום אשר נתת אל לבך „להבין“ ואחר כך „להתענות“ או „נשמעו דבריך“ לא כדרך העולם שמתחילים מבעיקר האדרון „להתענות“ אלא להתחיל מהעיקר הראשון „ההרגש“ ולהמשיך להגיע למדריגות העליונות בתשובה.

(עפ"י הגר"נ אמסטרדם „אור-המוסר“)

„השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם". שאל האדמו"ר ז"ל (ר' ישראל) מהו הקשר בין תחלת הפסוק „השיבנו ה' אליך ונשובה" לבין סוף הפסוק „חדש ימינו כקדם"? ואמר: התשובה לה' ע"י תפלה היא דרך תשובה רוחנית בלי קשר סיבה ומסובב. אנו פונים להקב"ה שיעזור לנו בתשובתנו אליו, אבל יותר רצויה היא התשובה הטבעית שהאדם שב לה' כתוצאה מהתבוננות במעשיו ובמדותיו ובסיבות הגורמות, ולזה צריך שיהא להאדם חבר טוב שיורה לו את הדרך הישרה: ויותר טוב שיהא לו רב, מדריך ומורה, ומהתשובה הטבעית הוא פונה לתשובה הרוחנית ע"י תפלה לה'. והנה בהיות בית המקדש על מכוננו וכהנים בעבודתם, היה האדם לומד לשפר מעשיו מהכהנים העובדים במקדש שעסקו בקדושה, וביחוד מהכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים ביום הכפורים. ואמרו תז"ל שבערב יום הכפורים היו מעבירים לפני הכהן הגדול פרים ואילים כדי שיתן אל לבו לעבודה, ואילו שורים לא העבירו לפניו שלא תהא דעתו חלושה. הרי שהכהן הגדול היה מכיר בעונות העם שהיו באים לפניו לשאול עצה בדרכי התשובה, ולכן אמר הנביא „השיבנו ה' אליך ונשובה" התשובה הרוחנית מפני שאין לנו כיום כהנים בעבודתם „חדש ימינו כקדם" בהיות הכהנים בעבודתם, שתהא לנו תשובה טבעית לשאול עצה ודרך ה' מן הכהנים. (עפ"י הגר"נ אמסטרדם „אורה-מוסר")

„שובה ישראל עד ה' אלקיך", יש לשאול למה הוזכרו בתשובה שני השמות של הקב"ה ה' ואלקים? הנה מצד הדין אין מקום לתשובה, כי מה תועיל התשובה כשהמעשה כבר נעשה ואי אפשר להחזיר את המעשה, אבל אף על פי כן אין התשובה ויתור גמור, אלא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי [רחמים היוצא מן הדין] מפני שנחשב לאדם עקירת הרצון כעקירת המעשה כענין חרסת הנדר שהוא מתנחם לגמרי ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה מעשה זה, (מסילת-ישירים פרק ד') ואין זה לגמרי נגד הדין. ומכל שכן בתשובה מיראה שזדונות נעשות כשגגות שהוא דבר ראוי עפ"י הדין מכיון שמתחשבה מוציא מידי מחשבה [כמו דיבור מבטל דיבור בקדושתין נ"ט], אם כן נשאר המעשה לבד בלי מחשבה ורצון שזהו שוגג גמור לכן הוזכרו בתשובה „ה' ואלקים" לומר שתשובה היא רחמים היוצאים מן הדין ה' הוא רחמים ואלקים הוא דין. (לפי ספר אנכי-ישראל דרוש ה')

ד. הלב והשכל.

שתי בחינות בעבודת האדם בראש השנה (א) בחינת הלב. (ב)

בחינת השכל. בחינת הלב היא, שביום זה שבו יפקדו כל באי עולם לפני הקב"ה, ואפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, מגידין לו לאדם בשעת הדין — צריך להיות לבו של אדם שבור. והעיקר הצריך לבחינה זו היא התפלה, שבעיקרה היא בחינת הלב וצריכה להיות מעומקא דלבא ובשברוך לב, ומכל שכן בראש השנה שבו מתפללים אנו להקב"ה „זכרנו לחיים וכו' למענך אלקים חיים". פלגי מים תרד עיננו כשנתבונן על כך, מבקשים אנו מהש"ת חיים וכל טוב „למענך" לטוב שהוא בתכלית הטוב כפי שכתב הרמב"ן רק „למענך", בה בשעה שכל עסקינו הם „למענך" ולמלאות רצוננו, ואפילו קיום המצות היא גם כן בפניות. בחינת השכל היא ההיפך מבחינת הלב, כי אדם שלבו שבור בקרבו, אם נאמר לו שיעיין באיזה פלפול, לא יוכל לעשות זאת, מפני שהעיון דורש חופש מכל דאגות ומכל התרגשות שבאה מהלב: והנה בראש השנה צריך אדם להשתמש הרבה בשכל והוא — ההתבוננות על לשעבר ועריכת תכניות על להבא בעצה וחכמה, „הן יראת ה' היא חכמה". כן צריכים ללמוד ענין יום הדין, וכל אלה עבודתם היא בבחינת השכל, האדם צריך להתרגל שיוכל לעבור מבחינה לבחינה אף שזה קשה לו, מכל מקום הכרחי הוא שיוכל להפוך עצמו מבחינה לבחינה, כגון תקיעת שופר שאמרו חז"ל „שופר כיון דלזכרון אתי ככהן גדול הנכנס לפניו דמי", ומה גדול היה הפחד של הכהן הגדול קודם ביאתו בפנים, ויום טוב היה עושה אחר כך בצאתו בשלום. לכן קודם התקיעות, לפני שגזר דינו של אדם נחתך, צריך האדם להשתמש בבחינת הלב, שיהא לבו שבור בקרבו, ובשעת התקיעות צריך הוא להשתמש בבחינת השכל, לשמוע התקיעות ולעיין, כמו העבד שעושה מלאכת אדוניו שקודם העשיה הוא מלא פחד ויראה שמא לא יצלח במלאכתו ובשעת העשייה הוא עושה את המלאכה במתון ובזהירות.

(עפ"י העתק כת"י)

ה. עבודה צורך גבוה.

„כתבנו בספר פרנסה וכלכלה" פירש הגאון יעבץ ז"ל, שהכונה היא שתהא פרנסתנו מיד ה' ולא משכר המצות כמו שהיה אומר תמיד אדמו"ר ז"ל (ר' ישראל): שבאלה הימים צריך האדם להיות איש שרבים צריכים לו, כפי שאנו אומרים בתפלה „וכתבנו בספר החיים „למענך" אלקים חיים", שחיינו הם „למענך", וכשהחיים הם אז פרנסתו באה לו מיד ה' ולא משכר המצות, מכיון שצרכי חיינו הם צרכי גבוה, ואם חיינו הם לא „למענך" ופרנסתו באה לו משכר המצות — יתכן שב„הצימצע" שאוכל כבר קיבל שכר המצות.

(עפ"י הגרש"ז מקלם)

הנהגת העולם היא עפ"י חוקי הטבע שחקק השי"ת. חיי האדם ומותו, בריאותו וחליו, עשרו ועניו הם הכל עפ"י מהלך הטבע, ולפעמים נסתרות דרכי הטבע אשר אין גם בכח חכמת חכמים להבינו, כמו מיתת פתאומית של אדם בריא, אשר הסיבה לכך עפ"י הטבע נעלמת, גם זה הוא עפ"י מהלך טבע. מהלך נסתר של הטבע ולא נס כי נס נגלה יכול להיות רק אצל צדיק גמור ובדור צדיק אשר הנסים היו מצויים, או אצל רשע גמור בזמן שהנסים מצויים. וכן בפרנסה. העני נהפך לעשיר עפ"י סיבות אשר אין ביד האדם לשער מראש, והעשיר לעני — עפ"י סיבות בלתי רגילות, וגם זה מהלך טבע הוא, אבל מהלך טבע זה הוא בלתי רגיל ואינו מצוי כל כך, לכן חייב האדם לסדר עניניו לפי מהלך הטבע הרגיל אף שיכול המצב להשתנות.

ויש הנהגה שניה, הנהגת העולם עפ"י חוקי התורה, שכפועל אדם בתורה ומצות ישולם לו בעוה"ז בכל עניניו, והאדם שיש לו רוב זכויות ומיעוט עונות רע לו בעוה"ז כדי שיבוא על כל שכרו בעוה"ב, וזה שיש לו רוב עונות ומיעוט זכויות מטיבין לו בעוה"ז כדי לקבל שכרו בעוה"ז. עלינו לדעת כי יסוד הנהגת הקב"ה עם רוב בני אדם [זולת מעטים מבני עליה שהם צדיקים גמורים] הוא, שנקשר מהלך התורה עם מהלך הטבע יחד, ולכן האדם שעפ"י מהלך הטבע צריך להיות עשיר אבל עפ"י מהלך התורה נמצאת מגיעה לכך — משנה הקב"ה את מהלך הטבע שלו במהלך טבע אחר והאדם לא ירגיש כלל אם יצא מסדר הנהגתו התמידית וכן בכל עניני האדם. לכן על האדם לדאוג פן ינוכה לו משכרו לעוה"ב, כי אולי עפ"י מהלך הטבע שלו היה צריך להיות לו רע יותר ובעד מעט הטוב שיש לו עכשיו יותר מכפי מהלך הטבע שלו ינוכה לו משכרו לעוה"ב. גם האדם שהוא מלא תורה ומצות ומצבו בעוה"ז הוא רע, בכל זאת אין בידו לשפוט שמצבו בעוה"ז הוא כפרה על עונותיו, כי אולי שוגג הוא בכחותיו הפנימיים שלפיהן אולי הוא רובו עונות, ולפי מהלך הטבע שלו היה צריך שיהיה לו רע יותר מעכשיו, לכן גם הוא צריך לחשוש שמא מנכין לו מזכותיו לעוה"ב.

העצה היעוצה לכך היא, שישתדל האדם שכל פעולותיו וקניניו יהיו לו עזר לעבודת הבורא [שהיסוד והעיקר בעבודתו יהיה רק למען שמו יתעלה], ואז גם בעד צרכיו והנאותיו שיהיו לו מעשרו וקניניו לא ינוכה לו משכרו לעוה"ב. משל למה הדבר דומה לעשיר שהדליק נר והעני נהנה גם הוא מהאור הזה, היתכן שהעשיר ידרוש מהעני שישלם לו עבור הנאתו? כך הוא אם האדם עושה מעשה שהוא יקר

וחשוב בערכו אצל השי"ת כדאי לו לקב"ה שעבור מעשיו הטובים יחיה האדם ויטיב לו, וממילא לא ינוכה לו עבור זה משכרו לעוה"ב. ידוע זאת, שבכל דבר הולכין אחרי הרוב וכשיהיו להאדם רוב זכיות נחשב הוא של הקב"ה, וכל טובות העוה"ז שישגי האדם יהיו לו לתועלת להגדיל על ידם עבודתו לה', ואף אם מהלך הטבע שלו הוא רע יכונן ה' את מהלך הטבע שלו על הצד הטוב, אם רק לא תהיה בידו עבירה גדולה שבכחה להכריע אותו לרעה. והאדם אשר רובו עונות נקרא שהוא חי על חשבון עצמו וגם אם בידו תורה ומצות, לא ישתוה להאדם שרובו זכיות, אשר חוסה בצל הקב"ה וחי על חשבון הקב"ה. לכן נכונה העצה שנתנו חז"ל להאדם שישתדל בכל מצוה לעשותה, אולי תכריע אותה המצוה לרובו זכיות ואז יטב לו גם בעוה"ז, ולהזהר מעבירה כדי שלא יהיה רובו עונות, כי אם הוא רובו עונות ומהלך הטבע שלו רע לא יספיק מעט המצות שבידו כדי לשנות את מהלך הטבע, ומעט הטוב שיקבל בעוה"ז יאכלם בשכר מצותיו המעטות.

„שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של רשעים גמורים, אחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים. צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכיפורים, זכו נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, לא זכו וכז"ל. „צדיקים" הם אלה שהם בעלי רוב זכיות, ואם הם רוב זכיות אז הם נכתבים „לחיים" שיתיחסו לחיים. צריכים הם לחיות עפ"י דרך הטבע וגם כל הדברים הדרושים לאדם לצרכי החיים הם בכלל לחיים, כדברי הרמב"ן בשער הגמול שבתובת „לחיים" נכללים כל צרכי החיים, וכשיחיה יהיו לו גם צרכי החיים ולא ינוכה לו משכרו לעוה"ב, ואם יקרה לו דבר רמה רע יחשב לו ליסורים שיכפרו על עונותיו, ו„רשעים" הם אלה שהם בעלי רוב עונות „נכתבים למיתה" שמדרך הטבע אין להם כלום למחיתם, ואם יהא להם דבר מה מנכין לו מזכותיהם.

(עפ"י ספר „עץ-פרי")

*

נוהג הוא שהפקיד מקבל דמי יצוג וכל ההוצאות שיש להם רק איזה קשר שהוא עם עבודתו הריהם על חשבון בעל הבית, וכשמתפטר או כל הוצאותיו עליו. כן הוא הדבר בעבודת ה' האדם העובד את ה' — כל הוצאותיו שהוא מוציא והם גורמים בעבודת ה',

הריהם על חשבון הקב"ה, ואילו כשאינו עובד את ה' או מנכין לו
עבור כל משהו שנהנה מהעוה"ו. (מפי השמועה — ל. ליפקין)

ג. לימוד מוסר בימים נוראים.

הרבות במוסר בעת מצוא — ימים המקודשים לה שומה מדבר
הפוסקים בהיות האדם מעותד למשפט אם לחיים וכו'. ובמה יתרצה
העבד אל אדוניו אם לא בלב נשבר אשר האלקים לא תבזה הגודע
ממקור שקידה הגדולה בספרי היראים בשפיכת הנפש לה' ית"ש —
אם כה יעשה האדם וחי, גם לאתר עבור ימי המשפט, עוד רשמי המוסר
ידופקו — חיוב למדה תבער בלב נלבב להחזיק בה באין רפיון.

דבר המחזיק בקרבה הרבה מיסוד האש, הגם כי האש אינו
ניכר אך ע"י ניצוץ אש תתלקח ותתלהב, כן הגם כי אין מצבי עתה
להאריך בדברים, בכל זאת התקוה כי בדברים קצרים יזכירו ויתעוררו
את אשר דרשתי לפני כבודכם מכבר אשר בטח נכנסו הדברים בעומק
לבכם לילך לבית המוסר ובפרט בעשרת ימי תשובה ללמוד מוסר
בהתפעלות הנפש וגם התפלה אשר יותר טוב בעשרה, [ראה גמרא
תענית דף ח' כאן בציבור וכו'] וההתעוררות הפנימית יתגבר על כל
ההתנגדות.

(מתוך מכתבי הגר"ס מכתב ט"ז אורישראל)

ד. קצרות.

אמר אדמו"ר ז"ל (ר' ישראל) המתפלל ומכון בתפלתו בראש
השנה על כבוד השי"ת והוא לא מבקש בתפלתו ביום הזה שהוא יום
הדין על בני חיי ומוזני — אף שבזוהר כתוב: המבקשים על בני חיי
ומוזני צוחין ככלבא הב הכ". אבל אנו בדורותינו אם אדם עושה
כן שקר הוא זה, כי הלא אפילו אם היו מבקשים ממנו תרומה לחיזוק
לומדי תורה לא היה נותן, אם כן הרי ממונו יקר לו כל כך, וכשבראש
השנה הוא בא ומבקש בתפלתו רק על כבוד השי"ת ולא על צרכיו,
הרי זה כאילו הפקיר כל רכושו וזו היא לא אמת, וגורם לקטרוג עליו
חס ושלום.

(עפ"י הגרש"ז מקלם)

*

הגר"י סלנטר ז"ל כתב ללמוד בחדש אלול את השער השלישי
שבספר „שערי תשובה" לרבינו יונה מגירונדי שבו הוא מברר חומר
הדין של העבירות. (עפ"י הגר"י ליבוץ חברי מאמרים)

הגר"י סלנטר ז"ל מייעץ לאדם לעסוק ולטפל לפני יום הדין בדברים הקטנים, ולפי המתבאר בהרחבת שיחותינו המוסריות תלויה בזה כל הצלחתנו, והוא יסוד עבודת האדם.

(עפ"י הגר"י ליבוֹבץ חבר מאמרים)

*

ראש השנה הוא יום הדין של חיים וצרכי העולם הזה. כשהאדם יודע שחיי וחייתו בתו וצרכיו תלויים בדין, מתעורר הוא לתשובה כדי שיזכה בדין, לכן ראש השנה בא קודם יום הכפורים בכדי שיכנס בתשובה ביום הכפורים. והוא רעיון המדרש שוחר טוב „ה' אורי וישעי" אורי זה ראש השנה וישעי זה יום הכפורים. ראש השנה מאיר לאדם את הדרך לתשובה, על ידי זה שהוא יום הדין, והאדם מתעורר לתשובה ועל ידי כך הוא נושע ביום הכפורים שהוא „ישועה" יום סגולה שעצם היום מכפר.

*

שמעתי מאדוני אבי הגר"ס שאמר על זה שאנו רואים כי רשע חי אחר יום הכפורים הרבה שנים — כי הסיבה לכך היא, מפני שעדין לא נתמלאה סאת העבירות שלו וכשתמלא סאתו תגיע שעתו, ודבר זה אנו רואים בטבע הגוף: אדם ההולך תמיד ברוחות וסופות ושלגים ואין זה מוזק לו, ופתאום מרוח קלה הוא מצטנן ונופל למשכב ומת. והסיבה היא, שאז נתמלאה סאתו של האבר החולה. האדם כשהיה עוד חזק בגופו התגבר על הקור ועל המחלות, אחר כך במשך הזמן נחלש ולכן אפילו צינה קלה הזיקה לו, כן הוא גם ברוחניות אחרי שהוא בעל עבירות ולא שב בתשובה, הרי כשיתמו זכיותיו עלולה להגיע שעתו בכל רגע למות חס ושלום.

*

אמר הגר"י סלנטר ז"ל: כשם שאמרו חז"ל „כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו", כן הדבר בגדולת היום כל יום שהוא גדול מחברו, כמו יום הכפורים היצר הרע גדול בו יותר ומעמיד לאדם נסיונות ומפריעים כדי להטריד את האדם. (עפ"י ספר „המאורות הגדולים")

בשולי הפרק.

הדש אלול תופס בישיבות מקום זמן להכנה ליום הדין ויום הכפורים ולהשתלמות בעבודת ה', להכין מזון רוחני לכל השנה. הרי לפנינו רשמים מתלמידו המובהק של ר' ישראל הגרש"ז מקלם על „אלול" אצל ר' ישראל. הוא קורא על ר' ישראל: „הוא הגבר אשר

הקים עולו של אלול ראש השנה ויום הכפורים" והוא עורג לאותם הימים „מי יתן ירחי קדם כשהיה אדמו"ר ז"ל חי והיה דורש כל ימי אלול בכל יום ויום". „לב אבן היה נימות מחכמתו וצדקתו". „מי שלא ראה אותו לא ראה יראה מימי". ומה היה תוכן דבריו בימים אלה — אומר הגרש"ז „וכל דברי קדשו היו רק על הכנת יום הכפורים להגדיל החרטה מעומק הלב ולאמת הקבלה"; שני יסודות אלה, החרטה והקבלה, קשורים עם פנימיות הלב, והקב"ה בוחן לב „ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. (רמב"ם הלכות תשובה).

הרי לפנינו רשמי אלול של הימים הנוראים של ר' ישראל מתלמידו המובהק הגר"נ אמסטרדם: ושורש דבריו היה להתפלל בצבור על המרגלית הטובה שנתן ה' ית"ש בעולם, והיא יום הכפורים, שיעשה רושם ולא יעבור בלי תשובה חס ושלום, על ענין זה של תפלה בצבור על רוחניות חזור ר' ישראל הרבה פעמים במכתביו, והאריך תלמידו המובהק של ר' ישראל, הגר"י בלזר, בספרו „אורי ישראל" לספר על הנהגתו של ר' ישראל, שתלמידיו המקורבים עדה של עשרה היו באים אליו והוא היה דורש לפניהם בהתעוררות גדולה והתפללו יחד „השיבנו ה' אליך ונשובה", „לב טהור ברא ל' אלקים". (אורי ישראל 122 ספר ר' ישראל מסלנט פ"ט). חרדה זו של ר' ישראל על המרגלית הטובה, יום הכיפורים, שלא יעבור בלי רושם עוברת כחוט השני בכל מכתביו, וקוראת לכל אדם להגדיל את בחינת יום הכפורים שלו.

מ„הקבלות" של ר' ישראל למדים אנו על ענין התפלה בצבור על רוחניות וכן החרדה על שיום הכפורים לא יעבור בלי קבלת תכנית עבודה לכל הפחות על הענינים שיש לו בהם הרגשה. ישנם שני סוגי לימוד מוסר: לימוד מוסר בהתפעלות ולימוד מוסר לבקיאות במתן השכל. לימוד מסכת אחת בעל פה שתהא שגורה בפיו תמיד לחזור עליה בזמן ובמקום שלא יוכל לשבת וללמוד.

ר' ישראל מייעץ לאדם לעסוק ולטפל לפני יום הדין בדברים הקטנים. האדם, מתוך חרדת יום הדין ומתוך הרגשת הימים הגדולים, הימים הנוראים — מתרומם הוא לחשוב ולעסוק בענינים רוחניים נשגבים, ומן הדברים הקטנים, שהם חיי יום יום, הוא מתעלם, ונמצא שעבודתו היא לא לפי מצבו הרוחני האמיתי. גם בעניני מדות דרש ר' ישראל את הטיפול וההרגל בדברים הקטנים. ורעיון זה כלול גם בהערה שלפנינו, שהאדם מבקש בראש השנה על כבוד השי"ת ואינו

מבקש בראש השנה על חייו וחיי בני ביתו וצרכיהם שנחתכים ביום
הדין.

הרי לפנינו הערה על תשובה שטחית לא מעמיקה „האדם מסתפק
במה שמצא ואיננו מעמיק לחפש ולחקור” וזו היא מן ההטעיות שהאדם
מטעה את עצמו, להרגיע את מצפונו במה שמצא, ונמצא עומד במצבו
בלתי מתוקן.

הרי לפנינו שלש נוסחאות של רעיון אחד, האדם שהוא עובד
את ה' וחיוו הם חיים של עבודת ה' — צרכיו הם צרכי גבוה, מכיון
שהם לו לעזר בעבודת ה', ואין מגכין לו בעבורם משכר המצות.